Легенди та перекази

Княгині України-Русі

ЛЕГЕНДИ ТА ПЕРЕКАЗИ

КНЯГИНІ УКРАЇНИ-РУСІ

КАЗКА

КИЇВ 2010

УДК 94(477)(092)
ББК 63.3 (4Укр)-8
У 45

Серія «Легенди та перекази»

КНЯГИНІ УКРАЇНИ-РУСІ

Автор-упорядник Світлана Левітас
Науковий консультант Фелікс Левітас
Художник Олександр Кононученко

У 45 Княгині України-Русі / Авт.-упор. С. Левітас. — К.: «Казка», 2010. — 64 с.: іл. — (Серія: «Легенди та перекази»).
ISBN 978-617-545-004-8

Книга містить адаптовані для юних читачів легенди та перекази про видатних українських княгинь-іноземок, які прославилися завдяки своїй мудрості, красі та доброчинності й залишили неповторний слід у вітчизняній історії. Це видання стане додатковим джерелом інформації для всіх, хто прагне збагатити свої знання та осягнути величне минуле України-Русі.

ISBN 978-617-545-004-8
ISBN 978-966-8055-58-4 (серія)

Любий читачу!

Книжка, яку ти тримаєш у руках, переповідає легенди та перекази про видатних українських княгинь, які прибули з далеких країв, але своїми величними діяннями та щирою любов'ю до нової Батьківщини України-Русі здобули вдячність та повагу нащадків. Прекрасні та недосяжні постаті княгинь Рогніди, Анни, Інгігерди, Гіти, Марії повсякчас з'являються з-за лаштунків вітчизняної та європейської середньовічної історії, однак у переплетенні їхніх доль та тогочасних подій і досі залишається чимало загадкового, незрозумілого, містичного.

Тож помандруємо разом невідомими стежками минулого, крізь століття й кордони! Ми зазирнемо в царські палати владолюбного Царгорода, де в розкошах та небезпеках виховувалася Анна Візантійська, майбутня хрестителька Русі. Разом зі шведською принцесою-воїном Інгігердою відчуємо священний борецький запал, який древні боги суворого північного краю дарують найдостойнішим. Горда та нескорена Рогніда Полоцька, чий бунтівний дух уразив навіть вимогливих літописців, висповідається у своїх радощах та стражданнях. Ми дізнаємося про небезпечні пригоди та небесні знаки, які привели на Русь англійську принцесу Гіту, співавторку знаменитого Мономахового «Повчання дітям», та відкриємо таємницю, з якої причини українська княгиня вирушила з хрестоносцями у Святу Землю. Разом із матір'ю-берегинею княжої родини Марією Ясинею зануримося в жорстокий світ міжусобиць та побачимо, як щира любов, невичерпна віра та всепрощення можуть творити дива та дарувати мир землям, спустошеним братовбивчою війною.

Минають роки та століття, однак героїні цієї книжки, попри іноземне походження, залишили такий яскравий слід в історії України-Русі, що гідно звуться українськими княгинями.

Рогніда Полоцька, дружина Володимира Святославича

На захід від Київської Русі простягалися землі маленького незалежного Полоцького князівства. Цей мальовничий край славився дикими зеленими пущами, бурхливими ріками та безкраїми житніми полями. Сидів на полоцькому престолі князь Рогволод. Подейкували, що його предки припливли з-за Північного моря з варязькою дружиною та силою підкорили цю землю. Проте відтоді минуло чимало літ, багато що забулося, а князя Рогволода любив і поважав народ як справедливого й мудрого правителя. За роки, проведені у вдалих військових походах, Рогволодназбирав багато золота, хутра й коней, та найголовнішим його скарбом була краса дочки — юної князівни Рогніди. З усієї Русі до двору Рогволода приїжджали женихи, щоб просити в князя Рогнідиної руки. Сам великий князь Ярополк Київський збирався освідчитися полоцькій князівні й заслав сватів до Рогволода. Коли ж про Ярополкове сватання почув його брат Володимир, що княжив у Новгороді, то вирішив випередити свого брата. Ярополк і Володимир змалку були суперниками в усьому, і тепер кожен з них жадав назвати красуню Рогніду своєю дружиною. Володимир послав до Полоцька свого дядька — воєводу Добриню — та найвірніших людей із багатими дарами й добрими словами.

Замислився князь Рогволод, кого з двох могутніх братів-князів обрати своїм зятем. Це був нелегкий вибір, адже варто йому віддати перевагу одному братові, як другий стане запеклим ворогом. Тоді полоцький князь вирішив так:

— Нехай обирає сама Рогніда, чиєю дружиною воліє бути.

Служниці привели князівну Рогніду до світлиці. Воєвода Добриня схилився в поклоні та шанобливо переказав красуні пропозицію новгородського князя. Та горда полоцька князівна відказала Володимирові зверхніми словами:

— Не роззуватиму сина рабині! Хочу заміж за князя Ярополка.

За тогочасним звичаєм молода мала роззути свого чоловіка на знак покірності, а Рогніда відмовилася так ушанувати Володимира, зневажливо нагадавши новгородському князеві, що його матір, ключниця Малуша, була служницею княгині Ольги. Коли Добриня повернувся до Новгорода й переказав Володимирові необачні Рогнідині слова, то молодий князь аж здригнувся з люті. Він не міг стерпіти такої страшної образи й наказав військам збиратися в похід на Полоцьк, щоб помститися за честь роду.

Тим часом у княжих хоромах готувалися до весілля Рогніди та Ярополка. Найліпші кравчині, не шкодуючи пальців, шили нареченій посаг із золотої візантійської парчі, східних шовків та руського хутра.

Ювеліри годинами виготовляли прикраси із золота, срібла та коштовного каміння. Купці на замовлення князя Рогволода аж із-за моря везли розкішні подарунки для родини нареченого. Князь Рогволод готувався до знаменної події, зовсім не чекаючи війни. Тому, коли численна Володимирова дружина згуртувалася під мурами Полоцька, збирати військо вже не було часу. Рогволод звернувся до Ярополка по військову допомогу, але київський князь боягузливо відказав, що вони з Рогнідою ще неодружені, і чвари між Рогволодом і Володимиром його не обходять. Хоч Рогволод зі своєю дружиною билися мужньо, сили були нерівні.

Так славне місто Полоцьк запалало та почорніло від кіптяви й крові. У сутичці з Володимиром загинули князь Рогволод та його сини. Горду

Рогніду Володимир полонив і присилував до шлюбу, проте навіть і не думав її кохати чи шанувати. Та й Рогніда не була схильна до мирного подружнього життя. Вуста її промовляли самі прокльони:

— Бережися, княже! Ти спалив мій рідний край, повбивав рідних, а мене позбавив справжнього нареченого й силоміць узяв за дружину. Кров'ю моїх північних предків-воїнів присягаюся, що я тобі помщуся!

Так вони й жили в кривді й нелюбові, обопільна гордість розділяла їх, як води розділяють два береги Дніпра.

Володимир, окрім дружини, ще мав куди більший клопіт. Давнє протистояння між ним та Ярополком переросло у відкриту війну. Не на життя, а на смерть вони змагалися за владу над Києвом. Зрештою Володимир переміг і став великим київським князем, єдиним володарем Русі. Поки Володимир сидів у замку над Дніпром та правив у Києві за суворим язичницьким законом, Рогніда в теремі над річкою Либіддю виховувала дітей та мріяла про помсту. Діти стали її відрадою. Усю свою любов Рогніда віддавала їм. Старший Ізяслав, первісток і надія, був найближчий до матері. Мстислав змалку вирізнявся таким войовничим характером, що варто було йому розлютитися, як перелякана челядь ховалася по закутках. Ярослав, навпаки, був тихим і мрійливим хлопчиком, здібним до наук. Рогніда часто

помічала, як на ґанку він щось пояснює, серйозно насупивши бровенята, а маленька Предслава уважно слухає старшого брата. У такі миті життя здавалося Рогніді чудовим. Проте в глибині душі вона не полишала думки поквитатися з чоловіком-нелюбом, через діяння якого в народі її називають Гореславою.

Якось після полювання князь Володимир вирішив навідати дружину, з якою бачився доволі рідко. Рогніда була незвично привітною та усміхненою, горнулася до чоловікового плеча. На учті вони сиділи поряд, і здавалося, що роки чвар минули. Та поки Володимир та його вої слухали співця Бояна, Рогніда непомітно висипала снодійний порошок зі свого золотого візантійського персня у Володимирів келих. Згодом князь Володимир, відчуваючи невластиву для нього сонливість, махнув рукою на знак завершення учти та в супроводі дружини піднявся до спочивальні.

Тієї ночі здійнялася страшна буря. Небо потьмарилося й проковтнуло місяць. Завив шалений вітер, зашуміли діброви, захвилювалася-запінилася скорботна річка Либідь. Рогніда тихенько підвелася зі шлюбного ложа й простягнула руку до чоловікової зброї. Володимирів меч був заважким, але бажання помститися за родину додало Рогніді сили. Рогніда рішуче підняла меча й підійшла до сонного Володимира. Та враз у світлиці сталося щось надзвичайне. Наче сам бог Перун метнув білою блискавицею у вікно терема. Страшний гуркіт струснув княжий дім. Князь Володимир здригнувся й розплющив очі. І побачив Рогніду з його мечем у ніжній руці. Залютував Володимир:

— Та як наважилася ти підняти руку на чоловіка, батька дітей своїх?

Рогніда не опустила очі додолу й твердо відповіла:

— Ти занапастив мене й мій рідний край, ти вбив моїх рідних, то ж їхня кров і кров половчан, що їх повбивали твої найманці, волає про помсту!

Володимир грізно мовив:

— Нехай я завинив перед тобою, але ти хотіла залишити Русь без князя. І за законом мусиш заплатити за це життям!

Нескорена Рогніда відказала:

— Про інше я й не мрію. Лише про одне шкодую — не вдалася моя помста, і як піду до царства Чорнобога, то не зможу забрати тебе з собою!

Володимир вийшов похмурий з покоїв дружини, наказавши їй ранком чекати на страту. Богиня кохання Лада так і не зглянулася над ними.

Рогніда вирішила зустріти смерть гідно, як це личить великій княгині київській. Вона одягла парчеву сукню, оздоблену перлами та аметистами, чоло прикрасила золотим вінцем, на чорні коси накинула намітку, узула сап’янові черевички. По всій світлиці служниці порозставляли золоті та срібні свічники, постіль накрили гаптованими про-

стирадлами. Перед світанком Рогніда зайшла до дитячої кімнати, де міцно спали її сини й дочки. Тільки найстарший Ізяслав прокинувся й відчув материні сльози. Рогніда побивалася, що доведеться їй покинути своїх дітей на милосердя мачухи.

Та коли на ранок Володимир відімкнув покої своєї дружини, то був уражений. Перед ним постала не заплакана й нещасна жертва, а справжня цариця з гордо піднесеною головою та очима, сповненими виклику. На мить Володимир пошкодував, що все так мусить між ними закінчитися, проте підняв свого меча.

Цієї миті до кімнати забіг маленький Ізяслав, також оперезаний мечем. Метнувши дикий погляд на батька, княжич міцно вхопився за материну руку й розпачливо звернувся до Володимира:

— Батьку, думаєш, що ти тут сам? Якщо ми з мамою тобі немилі, то вбий нас обох!

Розчулений Володимир не наважився заподіяти дружині смерть, як наказував язичницький закон, та й опустив зброю. Він поїхав до

Києва й скликав боярську раду, щоб вирішити, як тепер йому вчинити з непокірною дружиною. Бояри слушно порадили:

— Княгиня тяжко завинила перед тобою, княже, але й ти не ставився до неї з пошаною, як личить. То віддай Рогніді Полоцьк, землю її пращурів. Там маленький Ізяслав навчатиметься княжого правління, а його мати, нарешті, заспокоїться й не зможе завдати тобі шкоди.

Так Володимир і вчинив. Рогніда була вражена його великодушністю та вирішила все пробачити заради дітей. Перед довгою розлукою Володимир і Рогніда нарешті примирилися.

Звістка про те, що остання представниця роду полоцьких князів повертається додому, швидко облетіла Полоцьку землю. До РогніДиного двору звідусіль стали повертатися колишні соратники її батька, придворні та дружинники. Завдяки зусиллям княгині Полоцьке князівство поволі піднялося з руїн, на які його колись перетворила Володимирова лють. Знову закипіла робота в занедбаному княжому господарстві. Багато справ з'явилося в ключників,

скарбників та різної челяді. На дорогах відновлено порядок, і купці знову могли безпечно везти товари «з варягів у греки» по полоцькій землі. Розквітало й набирало сили нове місто Ізяславль, збудоване за наказом Володимира на честь його старшого сина.

Роки збігали як вода. Княжич Ізяслав виріс, змужнів і став правити самостійно. За порадою матері він одружився з дівчиною знатного роду й подарував Рогніді онуків Всеслава та Брячислава. Тепер Рогніда була спокійна за майбутнє Полоцького князівства.

Княгиня Рогніда прихильно ставилася до християнства й гостинно приймала в Полоцьку священиків. За кілька років у місті навіть побудували невелику дерев'яну церкву, парафіянами якої стали купці-християни. Проте незабаром церква вже не вміщувала всіх вірних. Тоді з наказу княгині збудували великий храм, який швидко перетворився на головний собор. І назвали його Софійським за прикладом Константинопольського.

Князь Володимир і сам пильно придивлявся до християнства. І ось до Рогніданого двору долетіла чутка, що Володимир посватався до візантійської принцеси Анни. Володимир і Рогніда були одружені згідно з язичницькими звичаями, тому ніщо не заважало Володимирові повінчатися з Анною за християнськими канонами. Коли ж Володимир прийняв християнство й одружився з Анною, то надіслав Рогніді листа. У ньому йшлося, що як християнин князь не може мати двох дружин. До того ж йому кортить спокутувати свої гріхи перед Рогнідою. Тому Володимир дозволяє Рогніді вийти заміж удруге за власним вибором. Князь навіть запропонував їй на вибір декількох бояр зі свого найближчого оточення. Проте Рогніда, яка з роками не втратила ані краси, ані своєї непохитної гордості, відповіла:

— Я — княгиня родом і за шлюбом. Не годиться мені йти за прислужника, коли була дружиною господаря. Якщо ти, княже, прийняв святе хрещення, то і я вчиню так само. Ліпше стану нареченою Отця Небесного й у цьому знайду втіху.

Рогнідине бажання було щирим, і зрештою вона так і зробила. Рогніда прийняла християнство та постриглася в черниці під іменем Анастасія в монастирі Богородиці, який сама ж і заснувала. Вона нарешті знайшла душевний спокій і померла через десять років у похилому віці.

Вродлива й горда Рогніда не була забута. Її долю та вдачу оспівувало багато поетів, художників, музикантів. І сьогодні в Білорусі, де колись було Полоцьке князівство, відомо чимало місць, пов'язаних з її іменем, зокрема це річки Княгинька й Черниця. З переказів відомо, що під час Рогніданої смерті зникло ціле озеро, яке називали Рогнідь. Городище, де за легендою стояв монастир Богородиці, і досі називають «Рогніданою могилою». Серед нащадків Рогніди київський князь-книжник Ярослав Мудрий, Мстислав Хоробрий — великий полководець Київської Русі, легендарний князь-чарівник Волхв Всеславич. Незламний дух полоцької князівни Рогніди живе на сторінках літописів, що прославляють подвиги її дітей та онуків.

Анна, дружина Володимира Хрестителя

вітучого літа року 958 від Різдва Христового в могутньому місті Царгороді обирали дружину для молодого принца Романа, сина імператора Візантії. На оглядини за тогочасним звичаєм з'їхалися найшляхетніші наречені імперії. Роман ходив з-поміж них і позіхав. Палкому юнакові, який обожнював пристрасті театру, запальні танці й лови, сонні красуні з опущеними додолу очима здавалися млявими та нецікавими. Аж ось посеред юрби він побачив усміхнене личко в ореолі золотавого волосся. Яскраві сині очі незнайомки в біднуватій сукні причарували принца. Роман подав невідомій красуні руку й того ж дня оголосив перед народом про своє одруження з нею. Та серед придворних зчинився галас, бо дівчина на ім'я Анастасія виявилася дочкою простого шинкаря. Марно лютував батько-імператор, плакала мати, злословили сестри, мовляв, не личить злидарці обідати в царських хоромах. Роман уперто заявив, що або одружиться з Анастасією, або не одружиться ні з ким.

Тож Анастасія обвінчалася із принцом Романом і на знак свого входження до імператорської родини прийняла нове ім'я — Феофано, що означає «Богом дана». Красуня-шинкарка старанно вчилася придворного етикету та якнайщиріше всміхалася своїм новим родичам і придворним. Того ж року Анастасія народила сина Василя, наступника трону, і цим прихилила до себе народ. Невдовзі народився другий син, Костянтин. Принцеса Феофано й принц Роман мали вигляд щасливої та задоволеної життям пари, проте палацом ходили чутки, які звинувачували вінценосне подружжя в таємних намірах. Начебто принцеса Феофано жадає влади й тому підбурює свого чоловіка на заколот супроти батька-імператора.

Несподівано помер старий імператор. Висновок лікарів був одностайним: Костянтина отруїли. Придворні вбачали в цьому злочин-

ну руку принцеси Феофано, але ніхто не наважився висловити звинувачення вголос, щоб не наразитися на таку саму долю. Невдовзі п'ятьох Романових сестер відправили до віддалених монастирів. Стара імператриця Єлена не пережила звістки про заслання принцес і померла зі скорботи. Так підступна красуня Феофано тихцем позбулася своїх ворогів і вже ніщо не могло стати на заваді її володарюванню. Імператор Роман дедалі менше цікавився державними справами, перекладаючи їх на плечі своєї владолюбної дружини. На ловах він несподівано застудився, згодом захворів на лихоманку. Перед смертю Роман устиг зробити тільки одне: благословити новонароджену дочку Анну. Два дні потому він помер, не приходячи до тями.

У Візантійській імперії тим часом було неспокійно. Після раптової смерті Романа політичні супротивники Феофано планували усунути її від влади, щоб посадити на трон одну з принцес, засланих до монастиря. Для того щоб захистити своє право на престол, Феофано домоглася таємної зустрічі з могутнім полководцем Никифором Фокою, який був улюбленцем народу, бо вірою й правдою багато років служив імперії. Легенда стверджує, що лиходійка-імператриця підпоїла славетного воїна любовним трунком. Закоханий полководець силою загасив вогонь справедливого повстання, що

охопило імперію, приборкав ворогів імператриці й невдовзі одружився з прекрасною Феофано.

Новий шлюб імператриці ніяк не вплинув на життя її дітей. Принци Василь і Костянтин навчалися державних наук, щоб колись очолити могутню імперію. Маленькій принцесі Анні дуже подобалося, коли вечорами її втомлена від обов'язків мама-імператриця приходила до дитячих покоїв, відкликала служниць і гралася з нею. Мама знімала з чола золоту корону й від того здавалася ще красивішою й молодшою. Проте такі моменти чомусь випадали дедалі рідше. Анна була надто маленькою, щоб звертати увагу на криваві чутки, які огортали Феофано, наче пурпурова імператорська мантія.

Минали роки і до двору імператриці Феофано стали прибувати посли володарів різних держав, щоб просити Анниної руки. Серед залицяльників був володар Священної Римської імперії Оттон. Однак усі вони дістали відмову. Імператриці Феофано було не до весільних дзвонів. У палаці назрівала нова змова, покликана вбити імператора Никифора Фоку й посадити на трон улюбленця імператриці Іоанна Цимісхія. Жахливий злочин був скоєний, проте цього разу підступна Феофано не досягла своєї мети. Згідно з першим наказом нового імператора Іоанна Цимісхія імператрицю Феофано розлучили з дітьми та ув'язнили у віддаленому монастирі, звідкіля вона могла хіба що споглядати огрядні вежі імператорського палацу. Принцеса Анна тяжко переживала ці трагічні події. Вона не бачилася з матір'ю сім років аж до смерті Іоанна Цимісхія. Для Анни це були сумні роки. Хоча вона й жила в імператорському палаці в розкошах і шані, як це личить принцесі з роду візантійських імператорів, однак страшний тягар материних злочинів країв принцесине серце. Анна знайшла віддушину у вірі. У супроводі найближчих людей вона часто відвідували церкви Царгорода, щедрою рукою жертвувала на доброчинність, від щирого серця співчувала кволим і вбогим.

Сім років потому помер Іоанн Цимісхій, імператорами стали Аннині брати Костянтин і Василь. Вони всіляко возвеличували красуню-сестру, радо потурали її забаганкам. Та невдовзі доля принцеси Анни зробила ще один важливий поворот. Сам київський князь Володимир забажав узяти Анну собі за дружину й послав сватів до Царгорода. Костянтин і Василь спочатку відмовили Володимирові, бо вважали войовничого язичника-русина не гідним руки дочки й сестри візантійських імператорів.

Князь Володимир вирішив довести серйозність своїх намірів за допомогою зброї й вирушив у завойовницький похід на візантійські землі. Київському князеві довго довелося стояти під неприступними мурами Корсуня-Херсонеса, але зрештою він домігся свого. Після заволодіння цим важливим містом Володимир написав візантійським імператорам листа, у якому погрожував піти війною на Царгород, якщо вони не згодяться на його шлюб з Анною. Василь і Костянтин

відчули небезпеку й вирішили піти на хитрість. Вони зробили вигляд, що згодні віддати Анну за Володимира, одначе на заваді цьому шлюбові неодмінно стане віра, адже Анна — віддана християнка, і ніяк не може одружитися з язичником. Проте князь Володимир відчув підступ хитрих імператорів і дав згоду охреститися. Тож довелося Василеві й Костянтину збирати сестру в далеку дорогу.

Принцеса Анна плакала й благала Костянтина й Василя дозволити їй лишитися в любому її серцю Царгороді серед близьких людей і не відсилати на чужину. Однак брати-імператори знову й знову вмовляли її, нагадуючи про імператорський обов'язок і честь роду. Тільки Анна своєю згодою на шлюб з Володимиром зможе спокутувати материні гріхи перед народом Візантії та відверне від Царгорода загрозу війни з могутнім північним суперником — Руссю. Звертаючись до побожності Анни, брати день за днем приваблювали її можливістю навернути язичницьку Русь у християнську віру, бо як велика княгиня вона зможе покласти край ідолопоклонству та вказати багатьом людям шлях до миру й небесної благодаті.

Зрештою Анна погодилася, хоч під час прощання на пристані звернулася до Костянтина й Василя з гіркими словами:

— Їду на весілля, як у полон. Ліпше було б мені не зійти з цього місця!

Поволі плив корабель у бік Русі, однак принцесина туга не ставала меншою. Дорогою Анна так карталася, що тяжко захворіла й злягла. Багато днів і ночей вона була ні жива, ні мертва, а ченці й придворні молилися Богові, щоб Він зцілив принцесу імені Свого ради. Зрештою принцеса одужала. У супроводі пишного почту вона зійшла на берег Корсуня, проте була дуже здивована, коли князь не зустрів її. Принцесі доповіли, що князь Володимир не зміг приїхати, оскільки з незрозумілої причини раптово втратив зір, і жоден з лікарів не здатен йому допомогти. Замислилася Анна й запитала в бояр, чи вже прийняв князь християнську віру? Бояри похитали головою. Тоді Анна звеліла своїм священикам

піти до князя й переказати Володимирові її пораду. Хай якнайшвидше прийме святе хрещення, і тоді всі його хвороби минуть. Володимир, який уже зовсім зневірився, вирішив прислухатися до слів візантійської принцеси. І сталося диво: князь прозрів! Того ж дня в Корсуні справили гучне весілля князя та принцеси, а також улаштували врочисті святкування на честь примирення Русі й Візантії. Володимир був дуже вдячний Анні, що вона вказала йому шлях до зцілення, ставився до неї з приязню та шаною. На знак доброї волі Володимир знову передав Корсунь у володіння Царгорода. Анна належно оцінила цей учинок і вирішила відтоді в усьому бути порадницею й сподвижницею свого чоловіка-князя.

Принцеса Анна привезла із собою на Руську землю розкішний посаг: шовки та мереживо, срібло та смарагди небаченого розміру й блиску. Поява Анни вплинула на жіночу моду. Розкішно вдягнена, намащена пахощами, принцеса стала взірцем для шляхетних жінок Русі.

На особливу увагу заслуговувала особиста бібліотека Анни — перша книгозбірня на руських землях. Та найголовнішим принцесиним скарбом була ікона Божої Матері, що її, як стверджує легенда, намалював з Діви Марії євангеліст Лука в Єрусалимі, в оселі, де відбувалася Таємна вечеря. Обличчя Богородиці було темне, майже чорне, і це додавало образу таємничості й владної сили. У дитинстві Анні розповідали, що 326 року цю ікону подаровано візантійській імператриці Єлені як подяку за її сприяння в розбудові численних християнських храмів Палестини. Саме цю ікону забажала Анна взяти із собою до Києва, сподіваючись, що святий образ додасть їй сили у великій місії — розповсюдженні християнства на Руській землі.

Княгиня Анна прожила з Володимиром двадцять років. На превеликий жаль, літописи не зберегли подробиць її життя на Русі, однак нам відомо, що візантійська принцеса всіляко сприяла поширенню християнства та розквіту культури. Відомо, що разом із принцесою з Візантії прибули не тільки священики, а й скульптори, гончарі, учителі, митці — усі ті, хто забажав покинути підступний, сповнений інтриг Царгород і нести Божу іскру свого таланту до золотоверхого Києва.

Разом з освіченою дружиною Володимир склав перший церковний устав, разом із нею хрестив Русь. За Володимира Русь збагатилася багатьма прекрасними церквами й монастирями, зокрема тоді збудували Десятинну церкву в Києві. Саме там князь Володимир заповів наближеним поховати себе поряд з улюбленою княгинею Анною. Однак протягом багатьох років достеменно не було відомо, чи була виконана остання воля великого князя. Тільки в XVII столітті митрополит Петро Могила знайде під залишками Десятинної церкви два саркофаги — Володимира та його княгині-візантійки.

Минули століття. Буревії історії залишили в народній пам'яті лише нетривкий спогад про вродливу візантійську принцесу, яка прибула з-за моря, щоб принести нову віру й мир на Руську землю. Проте ікона Богородиці, з якою Анна прибули до Київської Русі, ще століття потому зберігалася у святих стінах Десятинної церкви. Припускають, що пізніше цей образ віддали як посаг одній з київських князівен. Так ікона опинилася в Белзькому князівстві, звідки в XIV столітті князь Ладислав вивіз її до монастиря на Ясній горі, що в польському місті Ченстохова. І сьогодні католики й православні з усього світу їдуть до Польщі, щоб уклонитися знаменитій на весь світ «Чорній мадонні» — Ченстоховській Матері Божій. Так добра воля й жертовність візантійської принцеси Анни, дружини київського князя Володимира Хрестителя, і досі залишається запорукою миру, віри й порозуміння між людьми.

Інгігерда, дружина князя Ярослава Мудрого

далекому XI столітті суворим північним краєм — Швецією — твердою рукою правив король Олаф Скетконунг. Він навернув шведський народ у християнську віру, правив гідно й справедливо. І навіть найлютіші вороги називали його «найхристияннішим королем». Дружина його, королева Естріді, славилася дивовижною красою та великодушністю та, як пошепки казали, походила з роду давніх скандинавських богів. У подружжя народилося багато дітей, але найбільше вони любили дочку — маленьку принцесу Інгігерду.

Хоча в ті часи існував звичай віддавати дітей знатних родин на виховання в інші сім'ї, Інгігерда та її брати й сестри виховувалися в рідному гнізді. Найліпші вчителі різними мовами відкривали маленькій Інгігерді християнські істини, історію, філософію, літературу. Та найбільше принцеса захоплювалася поезією скальдів, які жили при дворі її батька-короля. Змалечку Інгігерда обожнювала старовинні саги своїх предків-язичників і могла годинами слухати про великого мудреця Одіна та злого пустуна Локі — духа вогню, про таємничих прядильниць норн — віщунок долі — та велетенського вовка Фенріра, який ледь не проковтнув місяць. Та особливо зачаровували Інгігерду оповіді про прекрасних і непереможних валькірій — світлооких Одінових дочок, химерних вершниць, яких жоден чоловік не міг перемогти в бою. Валькірії з'являлися в диму та куряві в розпал битви та переносили душі померлих воїнів до Вальгалли — піднебесної Одінової оселі, скандинавського раю, де ті могли разом із богами бенкетувати. Висока золотокоса Інгігерда й сама була схожа на валькірію, адже її знали як безстрашну вершницю, що вправно володіла мечем, бойовою сокирою та кинджалом. Щодня челядь збігалася у двір дивитися, як принцеса Інгігерда в срібному шоломі та тонкій кольчузі перекидає через плече довгу золоту косу й завзято

тренується на мечах із найкращими батьковими вояками.

Як і всі принцеси Півночі, Інгігерда мала велику свободу. Юна принцеса радо танцювала під час свят і плавала північними морями, не боячись штормів та блискавиць. На учтах Інгігерда сиділа на почесному місці поряд із батьком-королем та послами й уважно слухала їхні мудрі бесіди. Коли Інгігерда стала досить дорослою, щоб самій господарювати, то дістала від батька розкішний маєток в управління. Там принцеса влаштовувала гучні карколомні лови та щедрі учти, на яких приймала любих її серцю скальдів та пілігримів із різних країн, бо прагнула знати, що коїться в землях далеко за межами засніженої Півночі. Принцеса Інгігерда неодноразово мандрувала країною, щоб ближче пізнати свій народ. І завжди простий люд полишав свої справи, аби подивитися на королівну, яка з'являлася поперед почту на велетенському білому коні, а червлений обруч на її довгих косах спалахував жовтогарячою барвою у сяйві північного сонця. І для кожного Інгігерда знаходила привітне слово та усмішку.

У рік, коли Інгігерда збиралася обрати собі чоловіка, знову спалахнули чвари за землі між Інгігердиним батьком та норвезьким королем Олафом. Для того щоб залагодити справу миром, хитромудрий Олаф Норвезький прислав сватів до принцеси Інгігерди. Після довгої бесіди з послами Інгігерда заявила про своє рішення вийти заміж за Олафа Норвезького й цим при-

пинити давню ворожнечу між двома країнами. На знак своєї приязні Інгігерда надіслала норвезькому королеві подарунок — шовковий плащ із золотою вишивкою та срібний пояс.

Проте, хоч сторони й обговорили місце та час шлюбної церемонії, весілля так і не відбулося. Марно Олаф Норвезький із пишним почтом чекав на Інгігерду. Шведський король не збирався родичатися зі своїм найбільшим ворогом. І в той час, коли Олаф Норвезький готувався за північним звичаєм перехилити шлюбну чашу з принцесою Інгігердою, до Києва вирушило невелике посольство зі звісткою, що Олаф Шведський підтверджує свій давній намір видати улюблену дочку за руського князя Ярослава. Олаф Шведський дуже поважав книжника Ярослава та вважав його гідним своєї дружби.

Проте норовлива принцеса Інгігерда була незадоволена тим, що її видають заміж усупереч її волі. Їй усе частіше згадувалася давня сага про те, як одна північна принцеса, щоб не виходити заміж за батьківським вибором, разом зі своїми подругами втекла з дому та відпливла на човні у відкрите море, аби здобути собі військову славу. Та Інгігерда вирішила вчинити по-іншому. Довго міркувала, як це зробити, і наре-

шті придумала. «Я згодна вийти заміж за князя Ярицлейва, — відказала вона руським сватам, — але за однієї умови. Нехай у ролі викупу за наречену він відпише мені в управління місто Ладогу, а податки з цих земель підуть до моєї скарбниці». Інгігерда розраховувала, що руські свати мають обуритися й піти геть. Адже давно минули часи княгині Ольги, і в Київській Русі ніхто й уявити не міг, щоб жінка, та ще й чужинка, керувала містом власноруч. Проте, на превеликий подив Інгігерди, свати пристали на цю умову.

Принцеса Інгігерда дотримала свого слова й у супроводі великої дружини вирушила до Києва, щоб вийти заміж за князя Ярослава. Шведська королівна прийняла нове ім'я — Ірина. Літописи сповіщають, що, ставши великою княгинею, Інгігерда всі сили душі й серця віддала новій Батьківщині. Вона стала вірною порадницею чоловіка в усіх його справах.

Збіг час. Якось між Ярославом та князем Брячиславом Полоцьким спалахнула війна. Становище погіршилося тим, що Ярославові загони найманців, викликані з Норвегії, перейшли на бік супротивника. Княгиня Ірина-Інгігерда, яка до того з приязню ставилася до норвежців, а їхніх ватажків Еймунда й Рагнара навіть запрошувала до себе на учту,

була глибоко обурена такою зрадою. Нехтуючи небезпекою, вона часто приїжджала до військового табору князя Ярослава, щоб підтримати чоловіка й допомогти порадою. Цим вирішили скористатися зрадники-норвежці. Однієї ночі Еймунд і Рагнар дочекалися, коли беззбройна княгиня Ірина-Інгігерда буде таємно їхати до свого чоловіка. Вони вбили охорону, поранили коня під княгинею, а її саму відвезли до Брячислава. Там зрадники лестощами й погрозами намагалися схилити Інгігерду перейти на бік скандинавів та князя Брячислава. Проте княгиня Інгігерда рішуче відмовилася плести змову проти чоловіка та своєї нової Батьківщини. Усю ніч вона провела в роздумах. Уранці викликала до себе Еймунда та сказала про своє бажання бути учасницею на мирних переговорах, але попередила, що передусім дбатиме про чоловікові інтереси. Зрештою за сприяння Інгігерди між князями Ярославом та Брячиславом і була укладена мирна угода.

Однак Ярослав та Інгігерда прожили в мирі й злагоді недовго. Знову виникла загроза війни. На цей раз рідний брат князя Ярослава Мстислав Тмутараканський почав усобицю. Два численних війська стали в чистім полі, били копитами баскі коні, здригалася земля, і сили були рівні. Тоді Мстислав, щоб не губити славного війська, запропонував ціною княжої крові вирішити, на чиєму боці правда й викликав супротивника на двобій. Таким чином Мстислав намагався здобути легку перемогу, адже мав

високий зріст і кремезну статуру, а Ярослав, хоч і був великим мудрецем і книжником, після багатьох поранень скаржився на слабке здоров'я. Проте виклик був прийнятий. Мстислав та його люди не змогли стримати подиву, коли Ярославові лави розступилися й випустили поперед себе княгиню Інгігерду у військовому обладунку та з мечем у тренованій руці. Крижані сині очі княгині прошивали супротивника, золоту косу ворушив вітер, а гостре лезо меча виблискувало на сонці. Мстиславові одразу пригадалися всі ті чутки про Інгігерду. Подейкували, що при батьковому дворі Інгігерду навчали воїнського мистецтва шалені берсерки — невразливі вояки зі скандинавських легенд. Лячно стало Мстиславові, проте мусив рятувати княжу гідність. Тому він заявив, що з жінками боротися не звик, а виклик уважає вичерпаним і згоден замиритися з братом.

І в скрутний, і в мирний час Ярослав та Інгігерда зробили багато для піднесення великої Київської Русі. По всіх усюдах завдяки їхньому сприянню з'являлися школи, суди, будувалися храми та монастирі, поширювалося зведення законів «Руська правда», у знаменитій князівській бібліотеці писалися та переписувалися книжки. Князь Ярослав спорудив два собори святої Софії — у Києві та в Новгороді. На честь святої покровительки княгині Ірини-Інгігерди в Києві був збудований Ірининський монастир, яким опікувалася особисто велика княгиня. Крім того, княгиня через свого родича Рогнвальда, якого поставила намісником Ладоги, стежила за порядком і добробутом міста, через яке пролягав найголовніший торговий шлях «із варягів у греки». Інгігерда з любов'ю і турботою виховувала своїх трьох дочок та сімох синів, перед сном переповідаючи їм свої улюблені саги рідною мовою. Дочок Ірина-Інгігерда вчила, як добре господарювати в маєтках та лікувати хворих, а синам пошепки розповідала північні секрети мистецтва бою.

До двору князя Ярослава Мудрого та княгині Інгігерди прибувало багато нащадків царських родів, шукаючи захисту й підтримки: англійські принци Едвін та Едуард, угорські — Андрій та Левенте, норвезькі — Магнус та Гаральд, син та брат колишнього залицяльника княгині Інгігерди Олафа Норвезького. Хоч і через багато років, але Олафові та Інгігерді таки довелося породичатися: після численних пригод і перепон у Новгороді принц Гаральд побрався з князівною Єлизаветою, найстаршою дочкою Ярослава та Інгігерди.

Існує легенда, що після смерті чоловіка велика княгиня Ірина-Інгігерда постриглася в черниці під іменем Анна, що означає «благодать». Інгігерда перша серед княгинь-удів України-Русі пішла в монастир. Так започаткувалася традиція прийняття чернецтва великими княгинями, які виконали свій обов'язок перед народом.

Княгиня Інгігерда давно завершила свій земний шлях, але пам'ять про войовничу й мудру північну красуню, яка стала великою руською княгинею, і досі живе в скандинавських сагах та викарбувана на стінах Софійського собору в Києві, де Інгігерда разом із чоловіком Ярославом Мудрим та дітьми несе палахкотливу свічку до Христа.

Гіта Годвінсон, дружина Володимира Мономаха

XI столітті в Англії правив король Едуард на прізвисько Сповідник. Він проводив час у молитвах і постах, державними справами геть не цікавився, перекладаючи їх на сильні плечі свого могутнього можновладця лорда Гаральда Годвінсона.

Якось Гаральда спіткала біда, коли він перепливав Ла-Манш, намагаючись дістатися з Франції до Англії. На морі розходився страхітливий шторм, Гаральдів корабель розколовся навпіл. Лордова команда загинула в морі, а самого Гаральда, напівмертвого й знесиленого, дикі хвилі винесли на невідомий ворожий берег. Це була Нормандія. Правив у тому краї герцог Вільгельм. Пораненого Гаральда полонили нормандці й привезли до герцогського палацу.

Герцог Вільгельм обходився з Гаральдом Годвінсоном як з бажаним гостем, дав йому розкішні палати, покликав найкращих лікарів. Коли Гаральд одужав, герцог щодня влаштовував на його честь полювання та пишні учти, але додому не відпускав. Якось Гаральд наважився спитати у свого ясновельможного заступника:

— Володарю, коли можна буде мені повернутися до рідних берегів?

На що нормандський герцог відказав:

— Гаральде, ти славний воїн і мудрий вождь, тому тебе не залишили помирати на тому піщаному березі, а привели до мене й вилікували. Тепер ти живеш у моєму палаці, усе, що хочеш — маєш. Я ж можу довіку тримати тебе заручником у кайданах і зажадати за твою свободу стільки золота, що його не стане в усій Англії. Тоді ти ніколи не побачиш ані рідних берегів, ані своєї красуні-дружини Едіт Лебединої Шиї та синів. Проте я вчиню інакше. Пристань на мою пропозицію. Англійський король Едуард старий і немічний, і спадкоємців у нього немає. Тебе при дворі люблять і поважають, а також прислухаються до твоєї думки. Якщо після Едуардової смерті ти допоможеш мені здо-

бути корону Англії мирним шляхом, я відпущу тебе без усякого викупу, дам добрий корабель і віддану команду. Однак маєш мені в цьому заприсягтися.

Смутним і невеселим покинув Гаральд передпокій герцога Вільгельма. Його серце краяла думка, що Англією заволодіють чужинці-нормани, але, якщо він не пристане на Вільгельмову умову, то, певна річ, ніколи не повернеться додому. Тоді Гаральд вирішив схитрувати. Він відповів Вільгельмові:

— Я згоден заприсягтися, що допоможу тобі, герцогу Вільгельме. Проте вшануй мій шляхетний рід і дозволь зробити це наодинці.

Хоча Гаральд говорив покірно, Вільгельм відчув підступ. Цілком очевидно, якби Гаральд заприсягся без свідків, то потім би легко міг порушити свою обіцянку. Тоді Вільгельм таємно звелів своїм найвідданішим слугам за одну ніч зібрати по всій Нормандії церковні реліквії в одне велике вмістилище, накрити його парчею та поставити перед палацом. На ранок герцог зібрав найшляхетніших дворян і ласкаво попросив Гаральда повторити свою обіцянку перед мощами святих. Така клятва була непорушною, і Гаральд мусив підкоритися.

Наступного дня після урочистих прощань Гаральд Годвінсон відплив до Англії. Там його радо зустріли кохана Едіт та родичі, які вже й не сподівалися, що він повернеться. Король Едуард обійняв його як молод-

шого брата та оголосив велике свято. Невдовзі в Гаральда народилася дочка, яку за саксонським звичаєм назвали на честь Гаральдової матері — Гітою. Минав час, зростали діти, і пригода на нормандському узбережжі стала забуватися.

Десять років потому тихо помер від старості король Едуард. Перед смертю він заповів свій престол Гаральдові Годвінсону, і королівська рада мудреців підтвердила волю старого короля. Чутки про Гаральдове володарювання швидко долетіли до Нормандії. Герцог Вільгельм відправив послів до двору нового англійського короля, щоб нагадати Гаральдові про його клятву на святих мощах. Однак Гаральд відповів послам:

— Я присягав герцогові Вільгельму не по своїй волі. Королівська влада перейшла мені в спадок за вірну службу, і я буду захищати своє право на володарювання. Поки я живий, жоден чужинець не одягне на своє чоло корону Англії!

Герцог Вільгельм обурився на такі слова й вирішив домогтися свого будь-якою ціною, якщо не миром, то війною. Він осоромив Гаральда на

всю Європу як брехуна та клятвопорушника, зібрав військо й могутній флот, щоб рушити до англійських берегів. Треба було лише дочекатися ходового вітру. Літописи розповідають, що в ніч перед їхнім відплиттям у небі з'явилася палахкотлива червона комета. Вільгельмові воїни сприйняли це за добре знамення. Мешканці Англії, побачивши цю хвостату зірку, плакали й молилися, вбачаючи в тому майбутню війну й лихоліття.

Король Гаральд розумів, що великої битви не оминути, але був упевнений у своїй перемозі. Разом з ним виступили в похід молодші брати Гірт та Леофвін, якого з плачем проводжала юна наречена. Гордий Леофвін лише всміхався, адже всьому світові було відомо, що за Гаральдом стоїть непереможна армія. Особливо король Гаральд зрадів, коли йому передали, що герцог Вільгельм вийшов з корабля на суходіл і не встиг ступити на англійську землю, як зашпортався й упав. Навіть його воїни здригнулися від такого поганого знаку. Однак герцог Вільгельм спокійно підвівся зі словами:

— Чого ви боїтеся? Я щойно обійняв цю землю обома своїми руками й клянуся Божою волею, що вона буде наша!

Зрештою так і сталося. Битва біля містечка Гастінгс 14 жовтня 1066 року була такою страшною й кривавою, що століття потому її називали не інакше як «бійня». Англосаксонські війська Гаральда хоч і переважали кількісно, але опинилися в пастці й були вщент розгромлені. Його молоді брати наклали головою, з усієї сили захищаючи честь англосаксонського прапора. Лише надвечір, після закінчення битви, безутішній Едіт Лебединій Шиї та декільком сміливим ченцям удалося знайти тіло короля Гаральда. Норманська стріла влучила йому в око.

Побачивши свого коханого мертвим, Едіт заголосила, прикликаючи всі небесні кари на голови нападників. Ченці сплели з гнучких гілок ноші, щоб віднести мертвого короля до місця поховання, а позаду йшла простоволоса та босонога Едіт, що збожеволіла з горя.

Страшна звістка про смерть короля Гаральда й перемогу герцога Вільгельма застала його матір Гіту Старшу та дітей у високій башті замку. Звідти вони бачили, як ворог наближається до міста, сіючи вогонь та руйнування. Пил і курява високо здіймалися з-під велетенських чорних коней. Гіта Старша розуміла, що загарбники їх не помилують. Таємними переходами та чорними підземеллями, узявши із собою лише коштовності, стара королева і Гаральдові діти втікали із замку. Вірні люди, ризикуючи власним життям, допомогли вигнанцям дістатися до порту й посадили на корабель, який відплив від англійських берегів. Ішов дощ, насувався страшний туман, а маленька Гіта все примружувала очі, намагаючись розгледіти зелені англійські пагорби, ніби відчуваючи, що їй більше не судитиметься побачити Англії.

Стара королева Гіта з онуками втекла до Фландрії та осіла в місті Брюгге. Там для вигнанців почалися роки бідності й скорботи. Коштовності вона продала, щоб маленькі принци та принцеси принаймні могли здобути добру освіту. Старша Гунхільда та менша Гіта виховувалися в монастирі. Для маленької Гіти там єдиною втіхою були книжки, які відкривали прекрасний казковий світ без жорстокості й воєн. Абат монастиря відзначав Гітину духовність та любов до навчання, і зголосився сам вчити її Божого слова. У Фландрії принцесі Гіті довелося почути гірку звістку про те, що герцог Вільгельм остаточно переміг, коронувався в Англії, і ті англосаксонські лорди, що залишилися живими, присягли йому на вірність. Гіта розуміла, що тепер шлях додому назавжди відрізано. Мабуть, так би й судилося опальній англійській принцесі стати черницею, якби після бабусиної смерті її не відправили до материного родича — данського короля Свена. Свенова дружина, королева Єлизавета Ярославна, перейнялася долею ніжної та самотньої принцеси-вигнанки. Єлизавета сама втратила у війні свого першого чоловіка — конунга Норвегії, тому так щиро співчувала королівні, яку жорстока доля безневинно позбавила всього-

го. Королева Єлизавета написала рідним на Русь і дуже скоро знайшла для Гіти гідного нареченого. Ним виявився Єлизаветин небіж Володимир на прізвисько Мономах, син князя Всеволода Київського та візантійської принцеси Марії. Коли залагодили всі потрібні умовності, юна наречена з невеликим почтом відпливла швидкохідним дракаром по неспокійних водах Варязького моря до далекого Новгорода.

Русь гостинно зустріла англійську принцесу. Наречений Володимир їй одразу сподобався, адже мав високе княже чоло, великі добрі очі та гарну статуру. Маленька тоненька зеленоока принцеса із золотавим волоссям теж припала до серця молодому князеві. Невдовзі відгуляли гучне й пишне весілля. Князь Всеволод радо відписав сестрі Єлизаветі Ярославні в Данію, що наречені під час шлюбного обряду обмінювалися закоханими поглядами.

Та незабаром молодятам довелося розлучитися. Великий князь Всеволод послав сина в похід завойовувати нові землі. Поки Володимир воював, Гіта жила у свого свекра в Переяславі. Нарешті в принцеси-вигнанки з'явилася велика дружна родина та надійний прихисток. Князь Всеволод був у захваті від скромності й вихованості своєї невістки, а його княгиня радо навчала Гіту, як виконувати обов'язки дружини князя й господині великого

дому. Поступово англійка Гіта вивчала місцеву мову й звичаї, прихилялася серцем до великої Руської землі — своєї нової Батьківщини.

У Переяславі молода княгиня Гіта народила свого першого сина. Щасливий князь Всеволод нарік онука Мстиславом на честь великого пращура Мстислава Удалого. Проте Гіта вперто називала свого сина Гаральдом, як і любого батька. Коли ж Володимир завершив похід і повернувся до дружини, то був такий радий народженню сина, що звелів всім челядинцям називати малого Мстиславом-Гаральдом. Під цим ім'ям майбутній великий князь і залишився в історії.

Протягом наступних чотирнадцяти років князь Володимир Всеволодович і княгиня Гіта Гаральдівна прожили в славному місті Чернігові. Час від часу Володимир ходив у військові походи, підтримуючи закон і порядок силою свого меча та красномовства.

Гіті довелося звикнути до долі княгині, що сидить коло вікна й виглядає, чи не повертається з далекого походу її чоловік. Їхнє кохання від того із часом не ставало меншим. За час князювання в Чернігові Гіта народила чотирьох синів.

Разом Володимирові й Гіті довелося пережити чимало: чвари родичів після смерті князя Всеволода, набіги половців, міжусобні війни між князями, смерть одного із синів через боротьбу за владу.

Усе частіше князь Володимир замислювався над тим, що життя його не вічне, і він мусить залишити дітям батьківську настанову, поділитися досвідом, щоб застерегти і їх, і Русь від лихоліття та безчестя. От тільки не знав князь, як це ліпше зробити, і спитав поради в дружини. Гіті згадалося дитинство. Її виховували на англосаксонському «Отчому повчанні» єпископа Леофріка. Це була одна з небагатьох речей з Батьківщини, яку Гіті вдалося зберегти після втечі із замку перед наступом військ герцога Вільгельма. Напрочуд освічений князь Володимир оцінив мудрий задум, і вечорами за свічкою вони з дружиною ретельно вивчали мудрі сторінки манускрипту. Гіта запропонувала кілька своїх міркувань, і Володимир радо прийняв їх до уваги. Так починалося знамените «Повчання дітям» князя Володимира Мономаха — одна з перлин давньоруської літератури.

Спустошливі війни тривали довго, проте слово й діло князя Володимира таки дали свої плоди — принесли відносний мир на Руську землю. Відновлювалися міста, будувалися школи й монастирі, буяли квіти в садках, у полях колосилося жито-пшениця. Тепер княже подружжя нарешті могло відпочити. Володимир і Гіта радо запрошували гостей на учти, проводили час із дітьми, розповідали казки та пестили маленьких онуків.

Та якось у княжій родині сталося страшенне лихо. Старший син Мстислав-Гаральд під час полювання на дикого ведмедя був сильно поранений. Молодий князь днями й ночами перебував між життям і смертю, згоряв у лихоманці, а лікарі розводили руками, один за одним із соромом покидаючи княжі хороми. Багато днів і ночей безутішна Гіта чатувала коло ліжка свого сина. Коли останній з лікарів запро-

понував покликати священика, Гіта замкнулася в синових покоях, наказуючи нікому не заходити, аж поки вона не дозволить. Княгиня Гіта стала навколішки біля ложа кволого сина, простягла руки й з молитвою звернулася до святого Пантелеймона, обіцяючи, що здійснить прощу на його честь і дійде аж до Святої землі, якщо небесний цілитель поверне життя й здоров'я її синові. Легенда розповідає, що однієї ночі святий Пантелеймон зглянувся над горем княгині-матері. В ореолі божественного світла він з'явився коло ліжка недужого Мстислава й поклав зцілющу руку йому на скроню. На ранок сталося диво: молодий князь прокинувся здоровим. Удячний Мстислав побудував на честь святого великий храм у Новгороді та заприсягся охрестити Пантелеймоном першого сина, який у нього народиться.

Як виявилося далі, святий Пантелеймон простяг свою руку благословення не тільки над Мстиславом, а й над усім його родом.

Князь Мстислав-Гаральд прожив довге й славне життя, яке оспівують скандинавські саги. Він одружився з красунею-принцесою

Христиною Шведською, а їхні діти й онуки започаткували нові королівські династії Данії, Швеції, Візантії.

Руські літописи стверджують, що княгиня Гіта Гаральдівна, дружина князя Володимира Мономаха й матір Юрія Долгорукого, засновника Москви, померла в похилому віці в Смоленську. Проте хроніки середньовічної Європи розповідають інше. Вони сповіщають, що перший похід хрестоносців до Святої Землі очолювало троє графів, троє герцогів та одна черниця, послушниця монастиря святого Пантелеймона. Шість відомих чоловіків та одна таємнича жінка. Начебто руська княгиня Гіта Гаральдівна брала участь у хрестовому поході разом із найвизначнішими людьми своєї епохи та своїми близькими й далекими родичами: овіяним військовою славою братом Вульфом Гаральдсоном, молодим нормандським герцогом Робертом та французьким принцом Гуго Вермандуа, сином Анни Київської. Якщо вірити легендам, Гіта таки дісталася до Єрусалима та виконала обіцянку, дану Божому посланцю за порятунок сина.

Марія Ясиня — дружина князя Всеволода Велике Гніздо

арія Ясиня — дружина великого князя Всеволода Велике Гніздо, матір дванадцяти дітей, фундаторка двох величних соборів, друга руська свята княжого роду після княгині Ольги, одна з найзагадковіших княгинь в українській історії. Її прямими нащадками були захисники та оборонці руської землі Олександр Невський і Дмитро Донський, князівна-літописець Марія Ростовська, видатний російський поет XIX століття Олександр Пушкін, святі, мореплавці. Однак сучасні історики й досі сперечаються щодо походження цієї дивовижної жінки. Одні вважають Марію чеською князівною, інші — простою дівчиною з молдовського містечка Ясси. Проте більшість схиляється до думки, що Марія Ясиня була з роду аланських князів.

В епоху Середньовіччя Західна Аланія була однією з наймогутніших держав на Північному Кавказі. Її землі простягалися від Каспійського до Чорного моря, а правителі мали родинні зв'язки з королівськими сім'ями Візантії, Грузії, Київської Русі та інших могутніх держав. Алани, нащадки скіфів, були майстрами гончарства та ювелірної справи, володіли секретами вироблення надтвердої сталі, які передавали із покоління в покоління. Про прекрасні темні очі та довгі, до самої землі, чорні коси аланських жінок натхненно писали поети Заходу й Сходу. Хоробрість, героїзм та надзвичайна бойова вправність аланських вояків ставали легендами, що ширилися від Англії й Франції до Індії й Китаю. Тому їх часто запрошували до почесної військової служби при дворах європейських та азійських правителів, де постійно точилася запекла боротьба за землі і владу.

Історія взаємин між українськими князями та ясами, які належали до народу аланів, почалася ще в X столітті, коли великий полководець Київської Русі князь Святослав Ігоревич пішов у амбітний похід, аби підкорити цей народ та змусити його платити йому данину.

Тоді вперше потоки історії двох давніх народів перетнулися в гирлі однієї ріки. Сто років потому невідомий літописець описав похід на ясів сина Володимира Мономаха — Ярополка, якому із неймовірними зусиллями вдалося зруйнувати оборону трьох міст та взяти в полон їхніх мешканців. Тоді увагу князя Ярополка привернула одна дівчина, яка вирізнялася з-поміж інших бранок надзвичайною вродою та гордовитою поведінкою. Виявилося, що це дочка одного з аланських князів. Князь Ярополк закохався в неї і вирішив не вагаючись укласти шлюб. Наречена вмовила Ярополка звільнити з-під варти її родичів. Закоханий князь не міг їй ні в чому відмовити, тому дозволив братам своєї дружини поїхати разом із ними в Київ, але за умови, що вони заприсягнуться всіляко підтримувати русичів.

Відтоді минуло багато років, переплелися віти родовідних дерев русичів і аланів. Одного дня в дім воєводи Шварна, нащадка яського князя, який перебував на службі в князя київського, завітали свати. Вони просили руки його дочки Марії Ясині для Всеволода — одного з молодших синів засновника Москви великого князя Юрія Долгорукого. Чорноока, статна, з довгими косами дівчина припала до серця юному Мономаховичу. Сам князь теж сподобався юній красуні — чорнявий, як справжній візантієць, високий, дужий, з могутньою, як у богатиря, статурою. Весілля відсвяткували в

Києві 1170 року. Усі славили молоде подружжя, мовляв, не було серед князів і княгинь гарнішої пари, ніж Всеволод і Марія. Гості бажали молодим якнайбільше діток, дім — повну чашу, щасливого й заможного життя. Однак не відразу справдилися ці добрі побажання. Адже вся влада на Русі належала старшому братові Всеволода — Андрієві на прізвисько Боголюбський. Усі землі руські він поділив між своїми синами на власний розсуд, а братам не залишив нічого. Та ще й Київ — окрасу й славу України-Русі — пограбував, і давня столиця надовго перестала бути центром важливих історичних подій.

У ті часи на землях святої Русі вирували князівські міжусобиці. Брат ішов на брата, племінник учиняв замах на дядька, від того здіймався великий плач і стогін по всій великій Руській землі: палали міста, занепадали ремесла й торгівля. У золотих полях, у широких лісах і в безкраїх степах у страшному двобої не на життя, а на смерть сходилися княжі дружини, і щоразу від того лиха стогнала і диміла земля під копитами чорних коней. Так занепадала велика Русь, утрачала своїх славних синів, знекровлювалася під тягарем братовбивчої ненависті та жаги до влади.

У цю страшну пору молодята Всеволод і Марія, які не мали власного князівства, змушені були переїжджати від одних родичів до інших. Сім'я їхня з часом поповнилася двома доньками. Княгиня Марія, яка дуже поважала давні традиції, назвала дочок Всеславою та Верхуславою на честь богині давніх слов'ян та аланів Слави, яку вважали берегинею жіночого щастя та довголіття. Марія сподівалася, що таке заступництво захистить її дітей від страхіть, що коїлися навкруги. І побоювання Марії не були марними. Якось під час усобиць у Києві, коли Всеволода з дружиною не було в місті, Марію разом із дітьми захопили в полон та ув'язнили у Вишгороді. Молода княгиня перебувала в принизливому й небезпечному становищі бранки, аж поки її не звільнив один із родичів. Іншого разу родина Всеволода ледь не стала жертвою князя-грабіжника, який хотів викрасти Ясиню з дітьми, щоб потім вимагати за красуню-княгиню багато золота. Марія жила в постійній тривозі за життя дітей і чоловіка, якого інші князі хотіли вбити, убачаючи в ньому небезпечного суперника в боротьбі за княжий престол.

У 1174 році Русь сколихнула звістка, яка повністю змінила розподіл сил між політичними супротивниками і загрожувала багато-

страждальній Руській землі новими бідами. У ніч з 28 на 29 червня в Боголюбові змовники вбили князя Андрія Боголюбського, наймогутнішого та найзаможнішого володаря на Русі. Починалася нова кривава усобиця…

З важким серцем проводжала на війну Марія свого чоловіка Всеволода, відчуваючи, що нескоро вони побачаться знову. Багато битв, походів і небезпечних виправ у стан ворога відтоді випало на долю молодого князя, але він змужнів, став знаним полководцем та видатним керманичем. У 1176 році мешканці міста Володимира на річці Клязьмі, яке заснував Всеволодів дід — великий князь Володимир Мономах, зібрали віче і покликали Всеволода на князювання. Раділа Марія, сподіваючись, що настав кінець їхній розлуці і стражданням. Однак на цьому біди княгині не закінчилися. Адже чимало войовничих Всеволодових родичів бажали правити славним містом Володимиром, яке розбудовувалося й міцніло, у той час як занепадав древній Київ. У цій боротьбі городяни підтримали Всеволода, якого вже вважали своїм гідним правителем, тому зібрали йому в поміч велике ополчення. Прийшло на допомогу й потужне військо з Переяслава. У вирішальній битві Всеволод із союзниками вщент розбив дружини своїх родичів — ростовського і новгородського князів. Всеволод поклав велику кількість ворогів, а полонених привіз на суд у Володимир. Переможеним бунтівникам загрожувала смертна кара. Але на захист полонених мовила слово Марія Ясиня, яка палко бажала миру і злагоди на Русі. «Не проллєш братньої крові — не будеш мати кровної помсти», — звернулася вона до чоловіка. Всеволод поміркував і на подив усім великодушно відпустив своїх переможених ворогів. Так усобиці на Русі почали потроху вщухати. У наступні роки князь Всеволод здійснив низку успішних походів на хижих половців і відігнав їх далеко від руських кордонів. Його розум, витримка та військова вдача сприяли тому, що інші князі Русі визнали Всеволода великим князем. Літописець писав про його силу, яка «може Волгу розкропити веслами, а Дон вичерпати шоломами».

Князь Всеволод увійшов в історію як видатний правитель та могутній захисник Руської землі. Але до зрадників вітчизни, які підбурювали до розбрату та загрожували спокою Русі, він був нещадним і жорстоким. Утвердившись на володимирському престолі, Всеволод знайшов і покарав убивць свого брата Андрія Боголюбського. А призвідців боярського заколоту наказав замкнути в спеціальному коробі й кинути на дно озера. Легенда розповідає, що з-під води й донині чути їхні голоси…

Поки Всеволод залізною рукою встановлював мир на руських землях та викорінював зрадників з-поміж можновладців, княгиня Марія нарешті зажила тихим сімейним життям, про яке завжди мріяла. Чотирьох красунь-дочок та вісьмох славних синів народила Марія Всеволодові. За таку велику кількість дітей сучасники нарекли князя

Всеволода прізвиськом Велике Гніздо. Але в цьому була й велика заслуга Марії Ясині, яка вважала міцну, велику, люблячу родину запорукою миру в державі, тому виховувала своїх дітей в любові, повазі до звичаїв і Божого закону.

Марія полюбила місто Володимир і від щирого серця опікувалася ним. Разом із чоловіком вони відновили величний Успенський собор у Володимирі, який був побудований ще за Андрія Боголюбського, але згорів ущент. За наказом Марії всередині храм оздобили золотом, сріблом та коштовним камінням. Собор був таким вражаючим, що один з князівських священиків порівняв його з храмом Соломона в Єрусалимі.

Місто Володимир зобов'язане Марії Ясині ще однією перлиною давньоруської архітектури. Улітку 1193 року, поки княжа родина перебувала в Боголюбові, через необачність слуг княжий палац у Володимирі залишився без нагляду та згорів. Звичайно, княгиня

Марія дуже засмутилася через утрату свого дому, але недовго сумувала й вирішила разом із чоловіком знайти місце для нового палацу, більш пишного, на високих кручах річки Клязьми. А поряд із палацом Марія наказала побудувати храм, щоб маленькі княжичі та їхня матір-княгиня могли в будь-який час прийти помолитися Богові. Храм вирішили назвати Дмитріївським на честь новонародженого сина княгині. Для побудови храму запросили найвидатніших архітекторів Київської Русі та співвітчизників Марії, простих яських теслярів та гончарів, які успадкували від пращурів-скіфів секрети зображення неповторного «тваринного орнаменту» та інші давно втрачені для решти народів декоративні техніки. Майстри задумали вкрити кам'яною різьбою всі зовнішні стіни храму. Однак самотужки так і не змогли дійти згоди, що має бути викарбувано на стінах, і вирішили піти за порадою до княгині Марії. Замислилася Марія і дала майстрам таку відповідь:

— Храм буду відвідувати лише я та мої діти, а їм у церкві має бути цікаво. Тому зображайте на стінах героїв їхніх улюблених казок: давньогрецького богатиря Геракла, великого полководця Александра Македонського, лютого Змія-Горинича, прудкого Фініста-Ясного Сокола, гусей-лебедів, грифонів та інших чарівних птахів і звірів з казок та билин.

Майстри виконали наказ великої княгині Марії, і на стінах Дмитріївського собору лише третина викарбуваних зображень присвячена євангельським сюжетам, а решта — міфам, билинам і казкам. А на одній зі стін викарбуваний сам великий князь Всеволод Юрійович Велике Гніздо із дорослими синами.

Княгиня Марія була щаслива, що її родина постійно збільшується, але із кожною новонародженою дитиною її здоров'я, підірване довгими стражденними роками поневірянь, слабшало. Зрештою Марія тяжко захворіла. Відчуваючи наближення смерті, вона вирішила постригтися в черниці й закінчити свій вік у монастирі, аби не обтяжувати свого ще молодого та енергійного чоловіка-князя. Але Марію, як і раніше, хвилювали мирські справи. Вона надто добре пам'ятала роки страшних усобиць на Русі і не хотіла повторення кривавої пропасниці. То ж за прикладом мудрого князя Володимира Мономаха Марія вирішила написати власне «Повчання дітям», де закликала їх любити своїх рідних і Русь, поважати старших і мудріших, захищати правду, бути хоробрими і побожними. У той час жіноче письменство на Русі не було поширеним заняттям, однак «Повчання дітям» з-під руки Марії Ясині вийшло таким щирим та по-жіночому мудрим, що літописець вирішив розмістити його у тексті літопису.

На цьому вже тяжко хвора Марія Ясиня вважала свій княжий та материнський обов'язок виконаним. Марія постриглася в черниці під іменем Марфи та померла через дев'ять днів потому. Із сумом та слізьми до воріт монастиря проводжав її чоловік Всеволод, діти, онуки та городяни, які обожнювали свою добру і мудру княгиню.

Діти та онуки Марії Ясині свято шанували материн заповіт. Дочка Верхуслава відома в історії руського письменства своїм листуванням із єпископом Симеоном, одним з укладачів Києво-Печерського патерика. Старший син Костянтин, який за свою любов до книг і знань отримав почесне родове прізвисько Мудрий, заснував в Ярославлі училище для городян, а також заклав фундамент собору Спасо-Преображенського монастиря, де згодом було знайдено рукопис «Слова про похід Ігорів». Як і повчала мати, Костянтин дуже шанував традиції. Мине ще двадцять п'ять літ по смерті Марії Ясині, та її онука, інша Марія — Ростовська — підхопить традицію жіночого письменства на Русі та стане першою жінкою-літописцем, яка прославить у віках історію рідної землі. Світла пам'ять про княгиню Марію Ясиню та її благородні діяння повсякчас надихатимуть нащадків на великі справи во славу України-Русі.

Літературно-художнє видання
Серія «Легенди та перекази»
Заснована в 2007 році
Автор-упорядник *Світлана Левітас*
Науковий консультант *Фелікс Левітас*
Художник *Олександр Кононученко*

КНЯГИНІ УКРАЇНИ-РУСІ

Для дітей середнього шкільного віку

Під час створення текстів використано творчий доробок:
Л. Морозової, М. Сєрякова, М. Ганичевої, В. Кошелевої, С. Кайдаш-Лакшиної, Я. Тинченка, Є. Попельницької, С. Дашкова, А. Аджамова, Н. Менькової, А. Назаренка, А. М'ячина, В. Гриня, Т. Дадіанової.
А також матеріали сайтів:
http://forum.istorichka.ru/cgi-bin/yabb2/YaBB.pl?num=1145282953
http://www.saints.ru/a/Anna.html
http://days.pravoslavie.ru/Life/life6430.htm

Головний редактор *Світлана Крупчан*
Відповідальний редактор *Ольга Сень*
Літературне редагування *Олександра Скопненка*
Художній редактор *Олена Рибакова*
Дизайнер *Олександр Придатко*

Формат 60x90/8. Ум. друк. арк. 8.
Тираж 5 000 прим. Зам. №0-0376.

ТОВ **«КАЗКА»**
просп. Московський, 6, оф.38, Київ, 04073
тел. (044) 499-92-49. E-mail: kazka_2010@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №740 від 24. 12. 01

З питань гуртової закупівлі книжок
звертайтеся до ТОВ **«Казка Плюс»**
тел. (044) 490-35-78 (багатоканальний). E-mail: *kazka@svitonline.com*
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи КІ №65 від 29. 10. 04

Сертифіковано санітарно-епідеміологічною експертизою від 04. 06. 09 №05.03.02-04/33191

Надруковано у ВАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус»
вул. Енгельса, 11, м. Харків, 61012.
www.globus-book.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2891 від 04. 07. 07

КНЯГИНІ УКРАЇНИ-РУСІ

РОГНІДА ПОЛОЦЬКА

АННА ВІЗАНТІЙСЬКА

ІНГІГЕРДА ШВЕДСЬКА

ГІТА ГОДВІНСОН

МАРІЯ ЯСИНЯ

ISBN 978-617-545-004-8

